

Достойнството на философията

Нонка Богомилова, професор, д.ф.н.

Dignity of Philosophy

Nonka Bogomilova, Professor, DSc.

nonka_bogomilova@mail.bg

(пленарен доклад, изнесен на конференцията, посветена на 30-годишнината на специалност „Философия” в ЮЗУ „Неофит Рилски” – 11 декември 2023 г.)

Резюме: В статията се споделят позитивните лични впечатления на авторката от развитието на специалност „Философия” на Югозападния университет „Неофит Рилски” в рамките на последните две десетилетия: успехи и трудности в преподавателския процес, основни теми и постижения в изследователската работа, разнообразните форми на научна комуникация, авторитетни публикации и др. Представят се и общи размисления относно ролята и мястото на философията в съвременността.

Ключови думи: специалност „Философия”, преподаватели, публикации, студенти, философията в съвременността.

Abstract: The author shares in the paper her positive personal impressions on the professional development of the Major “Philosophy” of the South-West University “Neofit Rilski” within last two decades: professional successes and difficulties in the teaching process, basic topics and achievements in the research work, varieties of science communication forms, interesting publications, etc. Reflections on the role and the place of Philosophy in contemporary culture are shared.

Key words: major “Philosophy”, teachers, publications, students, philosophy today

Благодаря на организаторите за поканата да споделя с всички вас това хубаво събитие - честването на 30-тия рожден ден на специалност „Философия” в Югозападния университет „Неофит Рилски”. С нейното създаване преди тези солидни като срок три десетилетия, философията, дала името и на целия факултет, обединяващ различни социални и хуманитарни дисциплини, разшири своя обхват, дойде по-близо до младите хора от този красив и богат на история български край. С този университет и с този край ме свързва близо дваесетгодишна (макар и с прекъсвания) преподавателска работа, започнала през 2003 г. към специалност „Социология”, по-късно към специалност „Политология” от Философския факултет, а в периода 2014 – 2017 г. и към специалност

„Културология“ на Факултета по изкуствата. Независимо че в този близо 20-годишен период най-кратко съм преподавала към специалност „Философия“ – един семестър през 2012 – 2013 учебна година и два семестъра през миналата учебна година, за нея имам доста впечатления от редица интересни конференции, представяния на книги, чествания на преподаватели, интересни лекции и обсъждания, от издадените сборници, от колегиални тържества и вечери в прекрасното „Бачиново“. И дори от най-обикновените човешки разговори с колеги на кафе, в автобуса или дори „на крак“

Така наред с преподаването – един ценен, жизнен интелектуален контакт с млади и свежи души и умове, колегиалното научно и чисто човешко общуване с колегите тук от всички катедри бяха едно чудесно и важно за мен допълнение към основната ми научна работа в Института по философия в БАН – също интересно и ценно за мен занимание, но по дефиниция твърде книжно и самотно. Прекрасните планински гледки наоколо, видими от зали и кабинети, сякаш подканваха духа да политне към високите снежни върхове – високо, високо над бита, ежедневните проблеми и амбиции, над горчилката от разнообразните несгоди, които животът у нас, пък и навсякъде по света, поднася на интелектуалеца. Вероятно целият този комплекс от усещания и преживявания ме мотивира да пренасоча тук преподавателската си работа от Нов български университет (където бях хоноруван преподавател от създаването му през 90-те години до 2005 г.).

Надявам се, че цялото това свежо, диалогично настроение, което получавах от общуването си със студенти и колеги тук, по някакъв начин е оцветило и духа на книгите ми, направило ги е по-живи и топли.

Давам си ясна сметка, че зад тази идилична картина, описана от гледната точка на гостуващ професор, стоят много усилия, упорита преподавателска и организационна работа на неуморни духове, на колеги – редовни преподаватели, отдадени изцяло на своята работа, която е и тяхна кауза. Освен общи размишления по темата за достойнството на философията, в моето изложение бих искала да споделя и свои лични, субективни впечатления от тази работа и кауза, произтичащи от съвместната работа с някои от колегите, свързана с преподаването и научната комуникация, от прочита на техни публикации, от досега с изяви и събития от научен характер. Впечатления, които съвсем нямат претенцията за изчерпателност и представителност. Няма да споменавам техните имена, а техните дела, защото, както казва евангелист Матей – по плодовете им ще ги познаете. Използвам тук този израз в най-хубавия смисъл на думите. Ще си

позволя да спомена само имена на отишли си от нас колеги – в името на светлата им памет.

Свидетел съм на това, че последните години наложиха още по-голяма интензивност на всички тези многобройни и многостранни техни ангажменти, като към тях се прибави и борбата за още една кауза – засилване на отслабналия интерес на кандидат-студентите към философията в количествено и в качествено отношение. Трудна кауза, възникнала вследствие на грешките, които днешната ни култура, или по-скоро безкултурност, допуснаха с подценяването на философията чрез различни канали и на различни равнища. И не само у нас, тази тенденция към плебеизиране изобщо на света, както пише Асен Игнатов в труда си „Антропологическа философия на историята” (Игнатов 1999), или към поставяне на кормилото на историята в ръцете на необразованата тълпа, за което пише още по-рано испанският философ Хосе Ортега-и-Гасет в есето си „Интелектуалецът и Другият” (Ортега-и-Гасет 1993), е световна, за съжаление. А може би е въобще присъща на човека и човешката култура – още преди повече от два века Хегел говори с горчивина и ирония за „предразсъдъците” в обкръжението си, в „привичното” общество, дори в Германия, родината на модерната философия, към понятията мислене и абстрактно, понятия, от които, както пише той, „всеки бяга, както се бяга от чумав”. Но, както доказва по-нататък той в статията си „Кой мисли абстрактно?” (Хегел 2019), това бягство от философията и мисленето създава необразования човек – човекът, който мисли едностранчиво, по днешному казано, който стигматизира другия; това е човекът, който се отнася към хората и света користо, от гледна точка на частния си интерес, на своята полза, а не свободно и обективно. Образованият познава света с разума си като обща човешка сила, постига неговата собствена същност и цел в контекста на отношенията му с другите предмети и хора, пише Хегел във „Философска пропедевтика” (Хегел 2004).

Но защо, при тези ползи за обществото като цяло, голяма част от хората, т. нар от Хегел привично общество, бяга от мисленето, от свободното и обективно познание на света? Отговорът отдавна е даден от Сократ в диалога „Федон” (Платон 1983): в него той споделя колко трудно е постигането на това свободно и обективно познание, за което по-късно говори Хегел. Причината е, че размисълът върху философските категории, постигането им като истина става само в резултат на един аскетичен етос, на потискане и несъобразяване с щенията на тялото, на пренебрегване на лъжливата видимост на света и надмогване на страстите. Само така човек може да излезе от Платоновата „пещера” – на видимото, както и от пещерата на личния си интерес – и да проникне до дълбоката

същност на нещата, до общите идеи за тях. Цитираният вече испански философ също търси отговора на този въпрос в есето си „Интелектуалецът и Другият”. Егоистичното, утилитарно-прагматично разполагане с нещата, с което свързва образа на Другия, той показва като продукт, като следствие на едно скрито първично, субстанциално отношение към тях - приемане на тяхната видимост, завършеност като самодостатъчна, неподлежаща на съмнение и промяна реалност. За да можеш спокойно да „си плетеш кошницата“ на интереса и изгодата, пише той, следва да си изработил тази сигурна, твърдо установена рамка на един предвидим, застинал, вкаменен свят (Ортега-и-Гасет 1993).

Но пък, от друга страна, за да може да проникне зад завесата на видимостта, да стигне до дълбоката същност на нещата, интелектуалецът следва да е ампутирал в душата и ума си тази корист, това утилитарно-прагматично отношение към света и да го е заменил с любопитство, удивление, чувство за тайнството на света. Трудна задача, която е лично дело и лично достойние и не се дава даром чрез влизането в социалния калъп на професия и получаването на научна титла. С тези размисли Хосе Ортега полива със студен душ главите на псевдоинтелектуалците, както той ги нарича – хората от „калъпа”, които вместо да обогатяват и разширяват неговия хоризонт и авторитет, самите те се настаняват удобно в него, за да получат даром своя авторитет.

Според всички тези умни глави философското мислене е недолюбовано, тъй като е предизвикателство, скрита или открита критика към този широко разпространен модус вивенди – човешкия егоизъм, здраво обвързан с вярата в автентичността на видимия, неизменен свят. Но ако за масовия човек, за привичното общество това е разбираемо и до голяма степен естествено, защо обикновено в историята на културата и институциите на статуквото се отнасят към нея по подобен начин – институции, които би следвало да са обвързани именно с общия интерес, или както казва Хегел, с разума като обща сила?

Причината за това пък е, че философията не обича статуквото, тя има своята мисия да го държи „под око” с телескопа на идеала, който винаги сочи нависоко, към звездите – това го споделя още Данте в „Божествена комедия”, а по-късно го повтаря и Хегел във „Феноменология на духа”. Затова и нейното време, нейният кайрос е не времето на установилите се социални структури, а времето на революциите, времето на човешкото събуждане за тяхното обновление. Времето, в което вече понятията не са това, което бяха: друг, нов смисъл придобиват понятията разум, свобода, религия, държава, демокрация в тълкуванията на философията, а не тривиалният смисъл, клиширан от

медии, речи, политици, апологети. Затова и големите философи не са се разбирали с институциите на статуквото.

Независимостта на човека като мислене и действие не само от изкушенията на тялото и страстите, но и от всички онези сили, които ограничават свободата на неговото размишление – традиции, правила, опекунстващи институции, правителство, църква – Кант му възложи като конкретна историческа, но и като вечна задача в статията си „Що е Просвещение?“ (Кант 1984) и въобще с цялото си творческо дело. Да използва разума си винаги открито, публично, да не позволява да му налагат стандарти и догми на мислене, винаги да мисли със своя разум, но да застава и в положението на другия, и тъй като е свято същество, да не позволява да бъде средство на някой друг или на нещо друго, дори и на Бог, а винаги да се самосъзнава с достойнство като цел. Казано е отдавна, казано е добре, но е все по-нужно в епохата на масовия човек, на увеличаващото се насилие от всякакъв вид и тип, на консумативното общество тези принципи на достойнството на човека не просто да са част от историята на философията, а да продължават да живеят във философията и културата като живи начини на мислене и действие. Естествено, да се мисли и говори по този начин и днес не е лесно, нещо повече, то винаги е било опасно.

Но няма как – достойнството на философията е в защитата на достойнството на човека.

Философията обаче също може да изпадне във „философска безпътица“, особено когато тя не успява да съхрани и няма куража като практическа философия да направи достояние на хората (включително и в образователната система) своите *човешки, човечни* идеи и идеали. Вместо това ги залива с дефиниции на работните си понятия, с цитати от минали епохи, или ги оплита в понякога недоизбистрения си мисловен хаос. И така става част от бездуховното време, вместо да поеме риска да му вдъхне от своя дух, акумулиран и съхранен през епохите. Вече цитираният автор на есето „Интелектуалецът и Другият“, върху чиито мъдри размишления нееднократно съм се позовавала в свои публикации, открива причините за тази интелектуална безпътица в заниманията предимно с история на идеите, в създадената „култура от идеи за самите идеи“, а не „идеи за неща, за чувства, за норми, за дела, за богове“. Откъсването на идеите и мислите от нещата, от изконната задача за тяхното пресътворяване, заниманията с идеи за идеи, с мисли за мисли, с автори за други автори изпълва света с „фалшификации“, прави го достъпен и „достоеен“ за Другия с маската на Интелектуалец, обобщава Хосе Ортега.

Харесвам в професионален и духовен смисъл тези мъдри мислители и мисли, някои от които накратко припомним, тези големи, класически имена във философията и тяхната апология на човека. Често съм се позовавала на тях както в свои публикации, така и пред солидни форуми, организирани от философската катедра или от Философския факултет на Югозападния университет като цяло. Благодаря отново на организаторите на тези форуми, които с любезните си покани за изнасяне на доклади, ме мотивираха отново и отново да чета и да пиша по тези теми. Неведнъж съм казвала, че традиционното издаване на сборници с материалите от тези конференции е нещо чудесно, макар и за самите съставители да коства много безсънни нощи и усилия.

Признателна съм за шанса, който имах и имам не само аз като техен колега, но особено техните студенти, че сред философите в Югозападния университет са най-големите специалисти у нас по философските системи на цитираните тук Кант, Хегел, Ортега-и-Гасет. Мащабни авторски проекти като Пенталогията, посветена на различни аспекти от философията на Кант, книгите „Аргументът на свободата” и „Социалната философия на Хосе Ортега -и- Гасет”, „Мобилис ин Мобили” и др. сами по себе си говорят за професионализма и равнището на техните автори като преподаватели, които са същевременно и талантиливи изследователи. И не говоря тук за тях никак юбилейно/юбиелейно. За тези техни солидни трудове съм писала с интелектуално удоволствие отзиви – в списание „Нотабене”, във „Философски алтернативи”. Постовете, които тези колеги заемат и в различни международни професионални философски организации, също са аргумент в тази посока, а и правят чест не само на Философския факултет, но и на университета като цяло. Неслучайно преди години тук за известно време като гост преподавател беше друго голямо име във философията, също отличен познавач и интерпретатор на Кант – рано напусналият ни проф. Иван Стефанов, светла му памет, или Иван Кантианеца, както свойски го наричахме по-късно ние, бившите му студенти или настоящи и бъдещи негови колеги. Неговите студенти тук са имали шанса не само да слушат лекциите на един истински философ, но и да общуват с един човек с душа и отношение към света, описани по-горе от Сократ, Кант, Хегел, Ортега-и- Гасет в категорията „достойнство”. Тя звучеше и в некролога за неговата смърт, подписан от колегите му от Софийския университет: „Изгубихме един от стожерите на нашето достойнство.”

В тази връзка си мисля, че може би именно достойнството на философите създава достойнството на философията, а не обратно.

Тази солидна философска идейна традиция, създадена през и трудните, и плодотворните три десетилетия, продължава следващото поколение млади философи, които, по всичко личи, ще съхранят и развият това високо професионално равнище. Някои от тях вече го заявиха в свои сериозни монографии, други в оригинални статии и всичко това заедно и едновременно с преподаването, с организирането на конференции, дискусии, докторантски и ученически форуми, издаване на сборници от тях, работа по проекти.

Тези думи за младите философи тук също не са юбилейно клише – по-детайлно и дори по-вдъхновено съм ги написала и черно-на-бяло в списание „Нотабене”. За тяхната ежедневна и ежечасна борба за философия.

Но философията се променя с новите времена, даже често тя самата ги извиква на живот, променят се темите, отговорите на въпросите, променят се самите философи, даже някои от тях през миналия век обявиха тази класическа немска традиция за изчерпана, обвиниха я в множество грешки и грехове... Всъщност често се получава така в историята на културата – крахът на един режим или изчерпването на един културен период се вменият във вина на идеите, които са ги извикали на живот. Но също така често се изпуска една „малка” подробност – че тези идеи обикновено са с далечния хоризонт на идеали, а социалната и политическата практика, които създават тези режими или епохи, боравят с емпирични реалии, използвайки идеала просто като горивен материал за тяхното утвърждаване.

Но сред философите в Югозападния университет имаше и има специалисти и по тези нови философии и автори, отново ангажирани с разбиране и осмисляне на човека и света, но по нов, различен начин. Книгите, посветени на философските идеи на Витгенщайн, Попър, Ръсел, Тойнби потвърждават, че студентите философи тук са се запознавали с техните теории от преподаватели, които са били същевременно и изследователи. Не убягват от тяхното внимание и редица актуални, горещи теми и въпроси в монографии и статии, посветени на проблемите на близкото минало, на модерна Европа, на клонирането, на психоанализата, на проблемите на образованието, изкуството и др. Тук не мога да не обърна специално внимание на монографията „Феноменология на индивидуалното”, на която съм се позовавала многократно в свои публикации – тя достатъчно добре говори за един от тези авторитетни и утвърдени преподаватели-изследователи, в случая преподавателка, ерудит в областта на постмодерната философия, добър анализатор, хуманист, който има и може толкова много да разкаже и сподели по темата. И, сигурна съм, студентите, които са слушали

лекциите ѝ, са се докоснали до най-новото и интересното в сферата на философската антропология и въобще на съвременната философия. Една от най-активно четящите и познаващите състоянието на съвременните философски процеси, и същевременно една от не толкова активно публикуващите автори, макар че публикуваното от нея се отличава със завидно философско равнище. Въпрос на самовзискателност, на скромност и стил на предпочитание към живия човешки диалог – лекция, разговор, научна комуникация – когато виждаш очите на човека срещу себе си и насочваш мисленето и езика си съобразно тяхното излъчване и настроение, съобразно насоката на въпросите му.

С още един философ с подобен стил и вкус към живата комуникация са имали късмета да общуват преди години студентите тук – с гост-преподавателя проф. Димитър Зашев, светла му памет. Освен публикуваните, талантиво написани книги и статии, макар и не многобройни, в българската философска мисъл той ще остане и с превода на шедьовъра на Хайдегер „Битие и време”, независимо че около него имаше доста дискуссионна енергия. Освен с ерудиция и анализаторски способности, освен с тънко чувство за езика – български и немски (неслучайно той беше и поет) – проф. Зашев удивляваше и със своята комуникативност, с омаята на диалога, който водеше с присъстващите. Убедена съм, че и съответните випуски философи тук са усетили и са се обогатили от досега с неговата ерудиция и комуникативна сила. Като спомен и дар от това присъствие и общуване той остави чудесните няколко броя на издаваното от него тук списание „Югозападни листи”.

За широкия интелектуален и хуманитарен хоризонт на специалност „Философия” говори присъствието в състава ѝ на един от най-добрите познавачи и интерпретатори на Източната философия, религия и поезия у нас, авторка на редица монографии и статии по темата, удостоени с награди и грантове – Националната награда „Христо Г. Данов”, гранта на Европейската комисия „Мария Склодовска-Кюри” и др. Със своите лекции, публикации, преводи и поетични книги тя прави това не особено добре познато у нас разбиране и светоусещане достойно както на младите хора тук, така и на широката културна общественост. Това разбиране и светоусещане е за нея не само професионален, но и екзистенциален ангажимент – това пък от своя страна е условие и основание и за нейната успешна преподавателска кариера и реализация.

С още много други книги, статии, колеги, съвместни научни изяви, неспоменати изрично тук поради липса на място и време свързвам колегиалните си впечатления от специалност „Философия” тук, пък и от колеги и приятели от другите специалности във Философския факултет, макар и, както споменах в началото, те далеч не са изчерпателни

или официално представителни, а лични, субективни. Не само авторските публикации, сборниците и годишниците, но особено и по-специално издаваното от екип от специалност „Философия” списание „Нотабене” е много добър начин за представяне на творческата работа на колегите тук. Същевременно впечатлението ми е, че то все повече се превръща и в силно атрактивно поле за изява на колеги от други академични и университетски институции, особено по-млади колеги, привлечени тук от духа на професионализъм и толерантност, който цари в него.

Убедена съм, борбата, която колегите тук водят за всяка млада душа и ум, не е само борба за насъщния, а е преди всичко борба за насъщната, за нашата философия. Макар и вече бройката на групите и курсовете да не е така голяма, както в началото на тези три десетилетия, винаги се намират студенти, млади колеги, за които всичките тези усилия наистина си струват. И макар че в тези усилия вероятно понякога се усеща и сянката на Сизифовския синдром, нека приемем бодрото тълкуване на Албер Камю за смисъла на неговата борба с камъка и със съдбата: „Дори поотделно всяко зрънце от този камък, всяко парче материя от тази планина, изпълнена с мрак, представлява един свят. Самата борба на порива към върховете е достатъчна, за да изпълни човешкото сърце.”

Честит юбилей, уважаеми колеги, желая ви кураж и вдъхновение, за да продължите успешно да извършвате своята работа и да защитавате своята кауза!

Литература/References:

Игнатов, А. 1999. *Антропологическа философия на историята. За една философия на историята в постмодерната епоха*, София: “Факел” (превод от немски език Лазар Копринаров) (Ignatov, A. 1999. *Antropologicheska filozofiya na istoriyata. Za edna filozofiya na istoriyata v postmodernata epoha*. Sofiya: Fakel)[In Bulgarian].

Кант, И. 1984. Отговор на въпроса “Що е Просвещение?” // *Философска мисъл*, 12, 75-79. (Kant, I. 1984. Otgovor na vaprosa “Shto e Prosveshthenie?” // *Filosofska missal*, 12, 75-79). [In Bulgarian].

Платон 1982. Федон. В: Платон. *Избрани диалози*. Георги Михайлов (съст.). София: Народна култура, с.159-232. (Platon 1982. Fedon. V: Platon. *Izbrani dialozi*. Sast. Georgi Mihailov. Sofiya: Narodna kultura, pp. 159-232).[In Bulgarian].

Хегел, Г.В.Ф. 2004. *Философска пропедевтика*. София: Изток-Запад.(Hegel, G.W.F. 2004. *Filosofska propedevtika*. Sofiya: Iztok-Zapad.[In Bulgarian].

Хегел, Г.В.Ф. 2019. Кой мисли абстрактно? // *Philosophia*, 22, 78-83.(Hegel, G.W.F. 2019. Koy misli abstractno? // *Philosophia*, 22, 78-83.[In Bulgarian]. (Viewed November 3, 2023) Available from:

<https://philosophia-bg.com/archive/philosophia-22-2019/wer-denkt-abstrakt/>

Ортега-и-Гасет, Х. 1993. Интелектуалецът и Другият. В: Ортега-и-Гасет, Х.1993. *Есета*, т.2, Съст. Исак Паси. София: Университетско издателство “Св.Кл.Охридски”, превод. Анна Златкова, с.184-193. (Ortega y Gasset, J. Intelektualetsat i Drugiyat. V: Ortega y Gasset, J. *Eseta*. Sast. Isak Pasi. Sofiya: Universitetsko izdatelstvo “Sv. Kl.Ohridski, t.2, 184-193) [In Bulgarian].